

UDK 811.112.2'255.4

811.163.42'255.4

811.131.1'255.4

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćeno za tisak: 20. svibnja 2024.

<https://doi.org/10.22210/suvlin.2024.097.06>

Aleksandra Ščukanec
Filozofski fakultet, Zagreb
ascukane@ffzg.unizg.hr

Goranka Rocco
Università degli Studi di Ferrara, Ferrara
rccgnk@unife.it

Kajmak u transjezičnom i transkulturnom prostoru: Kulturnospecifični elementi u prijevodima romana *Herkunft* Saše Stanišića

U ovom radu analiziraju se strategije prevođenja kulturnospecifičnih elemenata s njemačkog na hrvatski i talijanski jezik na primjeru romana *Herkunft* Saše Stanišića. Prilikom analize u obzir je uzeta slojevitost romana iz više perspektiva: ovaj autobiografski roman je prožet elementima diskurzivnog svijeta (Czachur 2011, 2013) i zbilje bivše Jugoslavije koje Stanišić predstavlja i prenosi čitateljstvu na njemačkom jeziku te možemo govoriti o još jednoj razini prijevoda: samoprevođenju. U radu je prikazana i perspektiva prevoditeljice romana na hrvatski jezik koju je iznijela u intervjuu s jednom od autorica ovog rada. Na temelju komparativne analize izvornika i dvaju prijevoda romana vidljivo je da su neki kulturnospecifični elementi u izvorniku dodatno precizirani ili popraćeni proširenim objašnjenjima radi njemačkih čitatelja u usporedbi s prijevodom na hrvatski jezik, dok talijanski prijevod uglavnom vjerno slijedi izvornik.

1. Uvod

Analiza prevođenja kulturnospecifičnih elemenata ili kulturnih realija uz sve veći broj književnika s transkulturnom i višejezičnom pozadinom sve je zastupljenija i značajnija u znanstvenim istraživanjima. Ovaj rad se bavi analizom prevođenja kulturnih realija na primjeru hrvatskog i talijanskog prijevoda romana *Herkunft* (hrv. *Porijeklo*, tal. *Origini*) Saše Stanišića, pripadnika mlađe generacije

tzv. migrantskih književnika¹ podrijetlom iz Bosne i Hercegovine čiji su romani prevedeni na niz svjetskih jezika. Roman *Porijeklo* 2019. godine nagrađen je istaknutom njemačkom nagradom za književnost (njem. *Deutscher Buchpreis*), a roman je preveden na brojne jezike.

Nakon teorijskih postavki o prevođenju kao transkulturnom transferu i samo-prevođenju kao vrsti prevoditeljskog čina, uključujući i osvrt na stavove Stanišića o tzv. migrantskoj književnosti (njem. *Migrationsliteratur*; en. *migrant, immigrant, intercultural or multicultural literature*) i jeziku koji autori s migrantskim podrijetlom odabiru za pisanje svojih djela, slijede prikaz osnovnih postupaka i metodoloških postavki na kojima se temelji ovaj rad te kontrastivna analiza prevoditeljskih strategija s primjerima odabranih kulturnospecifičnih pojmova i izraza. Valja istaknuti da se i njemački izvornik promatra kao oblik samoprevođenja pri čemu autor vješto barata dvama jezicima (*bilanguaging, translanguaging*).

2. Kulturnospecifični elementi i prevođenje kao transkulturni transfer: teorijske i metodološke postavke i promišljanja

Prijevodni je proces izrazito slojevita i, ovisno o području, kreativna djelatnost koja uključuje najmanje dva jezika, u širem smislu i međujezične varijetete, i dvije dimenzije ili dva svijeta ukotvljena u te jezike sa specifičnom kulturom. Stoga prevođenje nije moguće promatrati isključivo kao (doslovno) prenošenje jezičnih elemenata iz izvornog u ciljni jezik nego ga valja pojmiti kao susret dvaju jezika i dviju kultura koje se u prijevodnom činu međusobno prožimaju i prilagođavaju s ciljem stvaranja novog teksta ili materijala razumljivog publici na ciljnom jeziku i u ciljnom kontekstu, a koji pritom zadržava bit izvornika. Prevoditelj predstavlja jezičnog i kulturnog medijatora, a ta je uloga na poseban način istaknuta u književnom prevođenju. Roman *Porijeklo* primjer je književnoga djela za čijeg se autora može reći da utjelovljuje više jezika i kultura u jednome, odnosno da je primjer autora-prevoditelja. Palej (2019: 139–141) takve autore naziva transkulturnim autorima² koji nemaju homogene nacionalne identitete, nego se nalaze u nekoj vrsti prijelaznog transkulturnog prostora u kojem se isprepliću različite kulture, ali i u kojem dolazi do preobrazbe nacionalne pripadnosti i kulturnog identiteta. Uklanjanje kulturnih granica u kontekstu globalizacije može biti povezano i s jezikom, kao što je vidljivo i na primjeru Saše Stanišića koji kaže *da je jezik jedina zemlja bez granica*³ (Stanišić 2008). Autorica također smatra da odluka o promjeni jezika ili prebacivanju i prelasku na drugi jezik označava prekretnicu i u privatnom životu, a u slučaju književnika i u njihovom književnom stvaralaštvu. Novi jezik otvara pristup novoj

1 Stanišić (2008) se u svojem eseju *Kako nas vi vidite? Tri mita o migrantskom pisanju* ograđuje od etikete predstavnika migrantske književnosti (v. 2.1.) na njemačkom govornom području.

2 Usp. i Kiessel (2022: 54–55).

3 *A language is the only country without borders. Anyone can (and should) use the privilege to make a language bigger, better and more beautiful by planting a wordtree there, one never grown before.*

kulturi i novom kulturnom identitetu, ali i omogućuje određeni odmak od domovine, njezine kulturne tradicije pa i materinskog jezika. Predstavnici migrantske književnosti pripadaju posebnoj transkulturnoj kategoriji koje, kako ističe Palej (2019: 141), Trepte naziva *nomadima* ili *transmigrantima*.

Palej navodi i da je odabir jezika moguće tumačiti i kao strategiju konstrukcije identiteta (2019: 147), a za ilustraciju navodi primjer poljskog autora Radeka Knappa koji je 1976. godine kao dvanaestogodišnjak došao u Beč i danas piše na njemačkom:

Ich habe in der Fremde eine Sprache gefunden, die mir auf den Leib geschnitten ist. Ich werde sie zwar nie so gut beherrschen wie meine Muttersprache, aber ich werde sie immer dann benutzen, wenn von meinen Gefühlen die Rede sein wird. Sie ist inzwischen nicht nur zu meiner eigenen Sprache geworden, sie ist der rote Faden, der mich zwischen den Kulturen führt, in denen ich lebe. Ich weiß, sie wird mich, und ich werde sie nicht im Stich lassen. (Knapp 1998: 8)

[U tuđini sam pronašao jezik koji je kao stvoren za mene. Doduše, nikad ga neću svladati kao svoj materinski jezik, ali uvijek ću ga upotrebljavati kad ću govoriti o svojim osjećajima. Taj jezik u međuvremenu ne samo da je postao moj jezik, nego je i nit vodilja koja me navodi i usmjerava među kulturama u kojima živim. Znam da me nikad neće i da ja njega nikad neću ostaviti na cjedilu.]⁴

No i prevoditeljima i transkulturnim autorima dodatan izazov predstavljaju kulturnospecifični elementi (njem. *Kulturspezifika*, kako ih naziva Hansen 1996). Različiti autori ovaj pojam označavaju različitim istoznačnicama i terminima uz različita tumačenja pri čemu su neki razradili i teorije kulturema⁵ kao apstrakcije sociokulturno uvjetovanih komunikacijskih obrazaca ponašanja⁶. Tako primjerice Pavlović (2015: 39–40) u kontekstu međujezičnih različitosti i nepodudarnosti govori o *kulturnospecifičnim pojmovima* koji su nepoznati u ciljnoj kulturi⁷, a u translatološkoj literaturi često se može pronaći pojam *realija* koji su uveli Vlahov i Florin (1980) i o kojem se diskutira u stručnoj literaturi na raznim jezicima (npr. Markstein 1998: 288, Nida 1945 ili Wurm 2013). Između ostalih se također izdvajaju nazivi *kulturnospecifične riječi* (en. *culture-bound words*, Katan 2004), *kulturnospecifični koncepti* (en. *culture-specific concepts*, Baker 1992), *egzotizmi i alijenizmi* (en. *exoticisms, alienisms*, Berkov 2011), *izvanjezične kulturne referencije* (en. *extralinguistic cultural references*, Pedersen 2011) ili *bezekvivalentni leksik* (en. *non-equivalent lexis*, Ivanov 2006, Kostomarov i Vereshchagin 2005).

4 Prevele autorice.

5 Usp. Katan (2004, 2009), Nord (1997) i Vermeer (1983).

6 Usp. Begonja (2016) prema Oksaar (1988), Gerzymisch-Arbogast (1997) i Veith (2005: 185).

7 Usp. i en. *culture-specific terms* kod Aixelá (1996) te Veselica-Majhut (2012), Ivir (1987, en. *culture words*), Kwieciński (2001: 115–165) i pregled prevoditeljskih strategija i procedura kod egzotizama ili Newmark (1998, en. *cultural words*).

U ovom se radu, s ciljem obuhvaćanja što šireg spektra elemenata možebitno relevantnih za teoriju i praksu prevođenja, pojam *kulturnospecifični element* ili *realija* koristi za različite prikaze materijalne i nematerijalne kulture, povijesne, političke i društvene zbilje i svakodnevice specifične za određenu (jezičnu) zajednicu bez izravnog ekvivalenta u drugim zemljama, kulturama i podnebljima (usp. Koller 201: 234 ili Rega 2010: 246), uključujući i podskupinu *lingvokulturema*⁸ odnosno jezičnih konstrukcija koje obuhvaćaju i frazeme i metaforiku na temelju kojih, sa stališta lingvokulturologije, možemo proučavati određenu kulturu ili znanja o svijetu izvornih govornika te značenjske asocijacije i konotacije koje aktiviraju svijest izvornih govornika (Barčot 2017: 45–51). Kao primjere (lingvo)kulturema Vasung (2015: 82) navodi i osobna imena, toponime, hidronime i slično koji su dio života i povijesnog iskustva određene zajednice.

Kada je riječ o prevođenju kulturnospecifičnih jezičnih elemenata, u literaturi se spominju različite strategije kao što su transkripcija, kalkovi, prilagodavanje, preuzimanje izvornog pojma eventualno uz doslovan prijevod ili parafrazu, objašnjenje pojma iz izvornog jezika pri čemu nastaje deskriptivna istoznačnica, uvođenje novog pojma odnosno neologizma uz eventualno objašnjenje, kontekstualno prevođenje, metonimija, itd. (usp. De Groot 1999: 208; Omazić i Šoštarić 2005: 12–14).⁹ Valja naglasiti da mnogi autori svoje taksonomije temelje na Ivirvim postupcima i strategijama za prevođenje kulture, pri čemu Ivir (1987) razlikuje posuđivanje (en. *borrowing / importation*), leksičku kreaciju (en. *lexical creation*), doslovan prijevod (en. *literal translation*), definiciju (en. *definition*), dodavanje (en. *addition*), zamjenu (en. *substitution*) te ispuštanje (en. *omission*). Omazić i Šoštarić (2005) također obrađuju strategije prevođenja kulturoloških pojmova, pri čemu izdvajaju Bakeričinu i Taylorovu i upotpunjuju ih kritičkim osvrtom (2005: 10–11). Tako Baker (1992) navodi osam strategija: korištenje općenitije riječi odnosno hiperonima (en. *translation by a more general word*), korištenje neutralnije odnosno manje ekspresivne riječi (en. *translation by a more neutral/less expressive word*), zamjena (en. *substitution*), korištenje posuđenice (en. *translation using a loan word*), parafraziranje korištenjem srodne riječi (en. *translation by paraphrase using a related word*), parafraziranje korištenjem nesrodnih odnosno nepovezanih riječi (en. *translation by paraphrase using unrelated words*), ispuštanje (en. *translation by omission*) te korištenje ilustracije (en. *translation by illustration*). Taylor (1998), pak, spominje deset strategija, između ostalih i korištenje podrubne bilješke (fusnote, en. *footnotes*), objasnidbene fraze (en. *explanatory phrases*), kulturnog ekvivalenta (en. *cultural equivalent*) ili dodavanje opisnih elemenata (en. *addition of descriptive elements*) i objašnjenja s komentarima (en. *annotated explanations*).

8 Usp. i Zykova (2019).

9 Za ilustraciju mogućih prijevodnih rješenja jednog kulturno i povijesno specifičnog njemačkog pojma na različitim jezicima (engleskom, francuskom, španjolskom, slovenskom i hrvatskom) usp. Rocco i Ščukanec (2023: 106–107) i pojam *Persilschein* iz desetog poglavlja romana Štakorica (njem. *Die Rattin*) Güntera Grasa koji obiluje tzv. diskurzivnim realijama.

Kao što je vidljivo iz ovog sažetog prikaza, unatoč razlikama, kod više je autora moguće prepoznati iste ili slične strategije. No budući da je svaki prijevod poseban, ne samo zbog kulturnospecifičnih elemenata koji su tema ovoga rada, nego i s obzirom na različite tekstne vrste, ali i medije i vrste prevođenja (književno, audiovizualno, itd.), očekivano je da će na izbor prevoditeljskih metoda i strategija utjecati brojni čimbenici. O postupcima i strategijama u prijevodima kulturnospecifičnih elemenata iz Stanišićevog romana *Herkunft* bit će riječi u kontrastivnoj analizi u četvrtom poglavlju.

2.1. Stanišić i tzv. migrantska književnost

U proteklih petnaestak godina Sašu Stanišića sve se češće svrstava u kanon tzv. transkulturnih autora suvremene njemačke književnosti. Iako je srednjoškolsko i fakultetsko obrazovanje stekao na njemačkome jeziku, a i svoja djela piše na njemačkome jeziku, nužno je istaknuti da je tek kao četrnaestogodišnjak s obitelji bježeći pred ratom stigao iz Višegrada u Bosni i Hercegovini te da u to vrijeme nije poznao njemački jezik.¹⁰ U romanima u koje unosi autobiografske elemente ili se tek osvrće na svijet bivše Jugoslavije i prostora na kojima je odrastao Stanišić na njemačkome piše o podneblju i kulturi koja je djelomično nepoznata čitateljstvu na njemačkom govornom području te ga je moguće promatrati i kao posrednika između različitih kultura i govornih područja, a time analizirati i u kontekstu prevođenja odnosno samoprevođenja. Ta uloga posebno dolazi do izražaja u romanu *Herkunft* i njegovom prijevodu na hrvatski jezik u kojem na više mjesta eksplicitno govori o jeziku i identitetu, točnije o univerzalnoj temi krize identiteta i traganja za identitetom kod osoba migrantskog podrijetla u stranoj ili novoj zemlji: *Pisao sam o tome, o Brandenburgju, o Bosni, geografska lokacija nije bila presudna, stres identiteta ne haje za stupanj geografske širine.* [...] (Stanišić 2020: 54)

Stanišić ipak želi izbjeći generaliziranje o čemu progovara u svojem eseju *Kako nas vi vidite? Tri mita o migrantskoj književnosti*¹¹, a na koji se osvrće i Lovrić¹² (2022: 489–491) sa svojim tumačenjem. Prema prvom je mitu migrantska književnost u filološkom smislu posebna kategorija koja u odnosu na nacionalne književnosti predstavlja plodnosnu anomaliju. Stanišić naglašava da je autorova ili autoričina biografija manje važna za tumačenje djela od objektivne analize teme i klasičnih književnih obilježja poput žanra, stila ili tradicije. Posebno je Njemačka zemlja s velikim brojem useljenika, pa time ni autori s takvom pozadinom nisu marginalni ili egzotični fenomen nego pripadaju srednjostrujaškoj odnosno nacionalnoj književnosti. Drugi je mit ograničavanje migrantske književnosti na tipične teme kao što

10 Usp. <https://www.munzinger.de/search/portrait/Sasa+Stanisic/0/26610.html>; <https://www.goethe.de/ins/gb/en/kul/lue/uak/per.cfm?personId=745>, <https://www.goethe.de/ins/co/de/kul/bib/aut/sta.html>, (Pristupljeno 11. siječnja 2024.)

11 njem. *Wie ihr uns seht. Über drei Mythen vom Schreiben der Migranten*; en. *How You See Us: Three Myths about Migrant Writing*.

12 Usp. Stanišić (2008) i Steinberg (2019).

su migracija i multikulturalnost. Prema Stanišiću bi svaki *dobar* književnik u svakom trenutku morao biti sposoban napisati *dobar* roman o bilo kojoj temi jer smatra da osoba koja piše stvara i izmišlja svjetove koji nisu dio njihova svijeta. Treći je mit najuže povezan s temom ovog rada: autor koji ne piše na svojem materinskom jeziku obogaćuje jezik koji je odabrao za svoje pisanje. Stanišić tvrdi da samo pisanje za njega predstavlja strani jezik koji mora naučiti i svladati sa svakim novim tekstom u obliku glasa pripovjedača, verbalnih značajki nekog lika ili drugih stilističkih elemenata. Književnice i književnici s migrantskim podrijetlom imaju doduše mogućnost da neke izraze ili fraze iz *svojeg* jezika izravno prevedu na njemački, ali mogu rabiti i druga jezična sredstva uz pomoć kojih stilistički obogaćuju drugi jezik. No i *domaće* književnice i književnici uvijek mogu eksperimentirati vlastitim jezikom i upotrebljavati neuobičajene jezične konstrukcije. Uz ovaj mit Stanišić dodaje da nikad nije razmatrao mogućnost dvojezičnog pisanja i da je to za njega bila stvar pragmatike te je odabrao svoj *bolji* jezik, a to je njemački.

Myth 3: An author who doesn't write in his mother tongue enriches the language he has chosen to write in [...] For me, writing itself is a foreign language. For every story, for every play, for every new creation, I have to learn a new language: I have to find the narrator's voice, I have to decide on my figure's specific verbal characteristics and I have to learn and keep the rhythm and flow of the whole. Many authors now writing through that filter of a foreign language had to make, at some point in their career, a choice of which language to use. Having never been as smart as Nabokov or Kundera, I never even considered the possibility of becoming literarily bilingual. For me, it was merely a pragmatic matter. I picked my "better" language – German. (Stanišić 2008)

3. Samoprevođenje i transjezično žongliranje kod transkulturnih autora

Polazeći od Grutmanove definicije (2009: 257) samoprevođenja kao *čina prevođenja vlastitog pisanja na drugi jezik ili rezultat takvog postupka*, Spagnuolo (2018: 6–11) u svojoj disertaciji analizira narative pet autorica rođenih u Italiji koje su se preselile u zemlje engleskoga govornog područja ilustrirajući kako rabe jezik kao instrument izražavanja identiteta i hibridne subjektivnosti u (trans)migracijskom kontekstu. Spagnuolo smatra da transmigracija utječe i na njihov jezični izričaj i očituje se u tekstu kroz specifične strategije pisanja i prevođenja koje rezultiraju stvaranjem tzv. narativa hibridnosti.

Kao što je spomenuto u uvodu, i Stanišićev se roman može promatrati kroz prizmu samoprevođenja u širem smislu (Plack 2016; Albrecht i Plack 2018: 409), između ostalog u smislu prevođenja, ne samo vlastitog pisanja, nego i kulturnospecifičnih elemenata i diskursnih svjetova koje djelo prenosi u ciljnu kulturu. U autobiograf-

skom romanu¹³ *Herkunft* napisanom na njemačkom jeziku u dijelovima narativa o djetinjstvu i Bosni i Hercegovini, o obitelji, sjećanjima na rodni kraj i posjete zavičaju spominju se brojni elementi specifični za prostor bivše Jugoslavije i u geografskom i u kulturnom i u povijesno–političkom smislu. Autor te elemente predstavlja čitateljstvu s njemačkoga govornog područja i pritom ih, u usporedbi s prijevodom na hrvatski, dodatno specificira i upotpunjuje objašnjenjima, dakle u izvjesnom smislu žonglira s najmanje dvama jezicima primjenjujući različite strategije.

U četvrtom će se poglavlju na temelju odabranih primjera prikazati kako autor u stvaralačkom procesu donosi odluke o tome koji će njemački pojam upotrijebiti kao istovrijednicu, kada će neki pojam iz podneblja i kulture u kojoj je rođen upotpuniti ili proširiti u obliku objasnidbenice, kad će ga prilagoditi ciljnoj kulturi, a kad će u romanu na njemačkome jeziku zadržati pojam u izvornom obliku kako se koristi(o) na području bivše Jugoslavije radi autentičnosti ili na temelju procjene da je riječ o općepoznatom pojmu i u zemljama njemačkoga govornog područja (npr. *kajmak*).

4. Komparativna analiza kulturnospecifičnih elemenata izvornika i hrvatskog i talijanskog prijevoda

Kao što je prikazano u prethodnim poglavljima, kulturnospecifični elementi ubrajaju se u jezične izraze koji nerijetko predstavljaju vjeran prikaz složenosti prevođenja kao (stvaralačkog) postupka. U ovome ćemo poglavlju predstaviti primjere neke od strategija njihovog prevođenja odnosno jezičnoga prilagođavanja u romanu *Herkunft* i prijevodima na hrvatski i talijanski jezik. Analizi je prethodilo eksplorativno proučavanje izvornika i prijevoda romana na dva odabrana jezika te ekscerpiranje, kategoriziranje i usustavljivanje jezičnih elemenata koji se mogu smatrati specifičnima za kulture bivše Jugoslavije, ali i možebitnih primjera koji su specifični za njemački sociokulturni kontekst. Sljedeći je korak bio detektiranje prevoditeljskih postupaka i strategija korištenih pri prijevodu kulturnospecifičnih elemenata te odabir primjera koji ilustriraju izdvojene strategije kao i prevoditeljske izazove u obrađivanim jezičnim i kulturnim konstelacijama:

- (1) njemačko–hrvatskoj (roman napisan na njemačkome jeziku s primjerima prijevoda južnoslavenskih jezičnih i kulturnih elemenata¹⁴ u njemačkom sociokulturnom kontekstu kao oblik tzv. *povratnog prijevoda* /njem. *Rückübersetzung*/ u kulture utkane u roman),

13 Stanišić u romanu čak koristi svoje ime: *Kako god: kad čak ni kod razgledavanja dvadesetog stana ne uđete u uži izbor, onda od Saše postane Sasha*. (2020: 53).

14 Za komparativnu analizu bi u svakom slučaju u jednom od sljedećih koraka mogla biti zanimljiva i usporedba hrvatskog prijevoda s prijevodima na srpski ili bosanski. No u razgovoru s prevoditeljicom doznali smo da je u Srbiji roman objavljen 2021. godine u njezinom prijevodu na hrvatski (<https://www.beopolis.rs/shop/porijeklo-2>, (Pristupljeno 5. siječnja 2024.)), dok u to vrijeme roman još nije bio preveden na bosanski. Bosansko je izdanje objavljeno tek u studenom 2023. godine (<https://federalna.ba/knjiga-porijeklo-sase-stanistica-2zter>, (Pristupljeno 8. siječnja 2024.)), a prijevod je autorizirao i za bosansko izdanje dopunio i aktualizirao Saša Stanišić.

- (2) njemačko–talijanskoj (talijanski kao primjer trećeg jezika koji nije povezan ni s jezikom i kulturom izvornika ni s južnoslavenskim podnebljem, što je bio glavni razlog odabira prijevoda na talijanski jezik).

Polazeći od pretpostavke da će u njemačko–talijanskoj jezičnoj konstelaciji prevoditelji rabiti drukčije strategije od onih u prvoj (primjerice dodatna pojašnjenja s ciljem da se talijanskom čitateljstvu približi druga kultura koja mu je u mnogim aspektima nepoznata), htjelo se utvrditi na koji su način odabrani primjeri prevedeni na jezik susjedne odnosno geografski bliske države koji, međutim, pripadaju drugoj jezičnoj porodici odnosno drugom sociolingvističkom krajoliku.

U nastavku slijedi pregled izdvojenih postupaka i strategija potkrijepljenih primjerima ekscerpiranih kontrastivnom analizom izvornika i prijevoda na hrvatski i talijanski jezik. U citatima iz izvornika i prijevoda kurzivom ćemo označiti izdvojene primjere, a u slučaju da su odabrani citati već kurzivirani, to ćemo posebno naznačiti.

a. Podspecificiranje u izvorniku, specificiranje i preciziranje u hrvatskom prijevodu

Budući da se u romanu isprepliću dva svijeta, prostor Bosne i Hercegovine i bivše Jugoslavije gdje je autofikcijski pripovjedač proveo djetinjstvo i Njemačka kao nova domovina, u izvorniku nailazimo na brojne pojmove karakteristične za područje bivše Jugoslavije za koje se na njemačkom jeziku upotrebljavaju neutralniji izrazi, kao što je vidljivo u sljedećem primjeru u kojem Stanišić u originalu upotrebljava neutralan izraz (*djevojke i mladići*). U hrvatskom se prijevodu uočava strategija specificiranja u skladu s povijesno–političkim kontekstom odnosno odabir kulturnospecifičnog hiponima koji kod govornika hrvatskog, a i drugih jezika na prostoru bivše Jugoslavije, budi određene konotacije (*omladinke i omladinci*), dok talijanski prijevod, kao što je i očekivano, prati njemački izvornik (*ragazze e ragazzi*).

- (1) *Einer der wichtigsten jugoslawischen Feiertage war der Tag der Jugend am 25. Mai. Er war garniert mit der fantastischen Tradition des Stafettenlaufs. Ausgesuchte junge Frauen und Männer trugen das Stück Holz durch alle Landesteile [...] (2019: 238)*
Jedan od najvažnijih jugoslavenskih praznika bio je 25. maj, Dan mladosti. Krasila ga je fantastična tradicija nošenja štafete. Probrane omladinke i omladinci nosili su taj komad drveta kroz sve krajeve zemlje [...] (2020: 203)
Una delle festività jugoslave più importanti era il giorno della gioventù¹⁵, celebrato il 25 maggio e corredato dalla fantastica tradizione della staffetta. Ragazze e ragazzi selezionati portavano un pezzo di legno in giro per tutto il Paese [...] (2021: 255)

Na temelju razgovora s prevoditeljicom, o čemu će više riječi biti u petom poglavlju, može se zaključiti da ova strategija proizlazi iz činjenice da je prevoditeljica dobro upućena u razdoblje o kojem piše Stanišić te je odlučila upotrijebiti preciznije pojmove u skladu s društvenopolitičkim trenutkom i vremenom koje se tematizira

15 U talijanskom prijevodu valja istaknuti da je praznik preveden sintagmom *il giorno della gioventù* napisanom malim slovom.

u romanu. Općenito gledajući, strategija specificiranja¹⁶ nije neuobičajena, no ova-
kvi primjeri i u prijevodima i u izvorniku ujedno ilustriraju postupak tzv. obrnutog
tj. povratnog prevođenja pri čemu se tekst prethodno preveden s jednoga jezika po-
novno prevodi na taj isti jezik.

b. Specificiranje ili preciziranje u izvorniku, podspecificiranje u hrvatskom prijevodu

Kod nekih kulturnospecifičnih elemenata postupak samoprevođenja posebno dolazi do izražaja jer autor čitateljstvu na njemačkom govornom području približava pojam i dodatno ga pojašnjava. U prvom je primjeru u njemačkoj verziji ime nogometnog kluba uz izvornik prevedeno na njemački te je dodan toponim Beograd. Talijanski prijevod slijedi izvornik, dok je hrvatska prevoditeljica u prijevodu zadržala samo ime kluba koje je općepoznato na prostoru bivše Jugoslavije, a usto se umjesto standardnohrvatskog prijevoda *nogometna ekipa* ili *tim* odlučila za prijevod *fudbalski tim*, inačicu tipičnu za bosanskohercegovački i srpski radi autentičnosti.¹⁷

- (2) Und ich hatte meine Mannschaft: *Crvena Zvezda – Roter Stern Belgrad*. (2019: 12)
Imao sam i svoj fudbalski tim: *Crvenu zvezdu*. (2020: 11)
E avevo la mia squadra: *Crvena Zvezda – la stella rossa di Belgrado*. (2021: 16)

U primjeru (3) autor također pobliže objašnjava kulturnospecifični pojam šajkača za njemačko čitateljstvo, iako ni tom strategijom nije moguće prenijeti sva konotativna značenja ovoga pojma, a talijanska prevoditeljica slijedi izvornik.

- (3) Er nahm die Mütze ab – die serbische Šajkača [...] (2019: 26)
Skinuo je svoju kapu – šajkaču [...] (2020: 22)
Si tolse il berretto, il šajkača serbo [...] (2021: 31)

Primjenu ove strategije ilustrira i primjer navođenja povijesne ličnosti Kraljevića Marka koji pripada kategoriji precedentnih imena¹⁸, a koje u ovoj analizi smatramo kulturnospecifičnim elementima u širem smislu.

- (4) [...] die alten Epen besingen es – je nachdem, wenn du fragst, entweder *der serbische Held, Königssohn Marko*... (2019: 10).
[...] kako su to narodne pjesme opjevale, a ovisno o tome koga pitaš – ili *Kraljević Marko*... (2020: 9)
[...] di cui cantano gli antichi poemi epici, nella quale, a seconda delle versioni, *il principe Marko, eroe serbo*... (2021: 14)

16 Usp. npr. Pedersenovu taksonomiju (2007: 31) strategija prevođenja kod podslovljavanja u audiovizualnom prevođenju kao kategoriju nadređenu strategijama dodavanja (en. *addition*) i upotpunjavanja (en. *completion*).

17 O upotrebi bosanskohercegovačkih (ili nekadašnjih srpskohercegovačkih) izraza i regionalizama u hrvatskom prijevodu bit će riječi i u petom poglavlju.

18 Pojam precedentnih fenomena u rusku je lingvistiku uveo Karaulov, a koji prema Afanasjeva / Baranova / Chupryna (2020) u zapadnjačkoj lingvističkoj tradiciji otprilike odgovara pojmu kulturna referencija te se rabi za opis verbalnih prikaza kulturnog i lingvističkog nasljeđa. Precedentni se fenomeni smatraju jezičnim elementima koji su dobro poznati i lako razumljivi prosječnom pripadniku određene jezično-kulturne zajednice.

Kao što je vidljivo iz citiranih primjera, u izvorniku i prijevodu na talijanski precedentsno ime precizirano je objasnidbenim proširenjem *srpski junak*.

c. Zamjena prepoznatljivijim ekvivalentom

U hrvatskom smo prijevodu uočili primjere u kojima se određeni pojam iz izvornika zamjenjuje ekvivalentom koji je karakterističan, a time i poznatiji na prostoru bivše Jugoslavije. Tako se u izvorniku rabi općepoznati pojam *Adilette/n*, dok se hrvatska prevoditeljica odlučuje za *borolete*¹⁹, plavo–bijeće natikače koje je proizvodila vukovarska tvornica obuće *Borovo*. Sintagma *ciabatte Adidas* (doslovno *papuče Adidas*) u talijanskom prijevodu odgovara eksplikaciji stopljenice *Adilette/n*²⁰.

(5) *Ein Stand mit Tomaten, einer mit Trainingsanzügen und Adiletten, einer mit Toastern und Föns. (2019: 270/271)*

Tezga s paradajzom, jedna s trenerkama i boroletama, jedna s tosterima i fenovima. (2020: 231)

Un banco di pomodori, uno di tute da ginnastica e ciabatte Adidas, uno di tostapane e phon. (2021: 290)

Iako prevoditeljica nije govorila o tome, ovaj bi primjer mogao upućivati i na možebitnu prevoditeljsku nedoumicu, odnosno jedan od izazova, a koji se odnosi na generacijske razlike. S jedne je strane odabirom pojma *borolete* prevoditeljica vjernije prenijela duh jednog vremena, no s druge bi strane mlađem čitateljstvu pojam iz izvornika bio bliži.

d. Preuzimanje, dodavanje ili eliminiranje metajezičnih komentara

U analiziranom romanu, ali i u Stanišićevoj biografiji, bosansko selo Oskoruša zauzima važno mjesto jer ga se povezuje s korijenima, s obitelji i posebice s bakom. Oskoruša je ujedno i rijetka i stara vrsta voća te Stanišić u romanu njemačkoj publici navodi i etimologiju riječi. Hrvatska prevoditeljica ostaje vjerna izvorniku i ubacuje dodatak tj. metajezični komentar (*Nijemci je zovu*) kao izraz Stanišićeve jezično–kulture isprepletenosti, dok talijanska prevoditeljica upotrebljava samo talijanski prijevod (*der Speierling – il sorbo*).²¹

(6) *Oskoruša ist der serbokroatische Name für Sorbus Domestica, den Speierling. (2019: 31)*

Oskoruša je srpskohrvatski naziv za vrstu Sorbus domestica. Nijemci je zovu Speierling. (2020: 26)

Oskoruša è il nome serbocroato del sorbus domestica, il sorbo. (2021: 36)

19 Valja napomenuti da je hrvatska prevoditeljica opet odabrala autentičan ekvivalent pod pretpostavkom da je tijekom Stanišićeva djetinjstva bilo izglednije da su na bosanskim tržnicama prodavali borolette, a ne natikače Adidas.

20 Ova se stopljenica sporadično pojavljuje i u drugim jezicima, na primjer uz talijanske *ciabatte Adilette* ili u francuskim reklamnim tekstovima i katalozima (*claquettes Adilette*).

21 U ovim su primjerima *Sorbus Domestica*, *Speierling*, *il sorbo* kurzivirani u originalnim tekstovima.

U sljedećem se primjeru također može uočiti prožimanje dvaju jezika, u ovom slučaju i s izraženim emotivnim konotacijama²², što može utjecati i na odabir prevoditeljske strategije te postupak samoprevođenja, pri čemu se izvornim jezikom iz Stanišićeve perspektive može smatrati hrvatski.

- (7) *Ich spüre die Zähne in seinem Hals, poskok.23 [...] Das übersetzte Wort – Hornotter – lässt mich kalt. (2019: 27)*
Osjećam zube u njegovu vratu, poskok. [...] Njemačka riječ – Hornotter – ni da me takne. (2020: 23)
Sento i denti nel suo collo, poskok. [...] La parola tradotta – vipera dal corno – mi lascia indifferente. (2021: 33)

Kao što je vidljivo iz primjera, Stanišić njemački ekvivalent za *poskoka* (njem. *Hornotter*) popraća subjektivnim komentarom ističući da je to *prevedena riječ* (njem. *das übersetzte Wort*) i samim time implicirajući da njemački nije jezik kojim je govorio u djetinjstvu. Prevoditeljica na hrvatski ovu je sintagmu prevela *kao njemačka riječ*, a talijanski se prijevod oslanja na njemački izvornik bez specificiranja koje nazivamo u hrvatskom prijevodu.

e. Zadržavanje izvornih kulturnospecifičnih elemenata

Za neke se pojmove u originalnom njemačkom romanu upotrebljavaju izvorni nazivi, iako je upitno jesu li ti pojmovi općepoznati njemačkom čitateljstvu, kao što su *kajmak* i *pita*. U hrvatskom povratnom prijevodu kulturnospecifičnih pojmova ne nameće se pitanje razumijevanja, dok prevoditeljica na talijanski jezik preuzima izvorne pojmove kako ih rabi Stanišić pa tako i u primjeru *krumpiruša* u kojem se prevoditeljica odlučila za opisni prijevod *pita s krumpirom*, također po uzoru na Stanišića.

- (8) *Wir sind aber zu spät, um noch guten Kajmak zu kriegen. (2019: 252)*
Ali prekasno je da dobijemo dobar kajmak. (2020: 216)
È troppo tardi per trovare ancora un buon kajmak. (2021: 271)
(9) *Eine Nachbarin hat Pita mitgebracht. Kartoffelpita? Dann ist es Nada. (2019: 338)*
Komšinica²⁴ je donijela pitu. Krumpirušu? Onda je to Nada. (2020: 289)
Una vicina ha portato la pita. La pita con le patate? Allora è Nada. (2021: 357)

U kontekstu kulturnospecifičnih elemenata povezanih s područjem kulinarsstva i posebice tradicionalnih *balkanskih* jela nužno je istaknuti da ovi pojmovi zauzimaju važno mjesto i u romanu *Herkunft*, ali i, kako je uočila Mare (2013: 217–221), u romanu *Kako vojnik popravlja gramofon*. Mare spominje kako u tom romanu nalazimo opsežno i precizno nabranje namirnica, pića, tipičnih jela i ukusne hrane, a hrana i obroci nisu samo metafora obiteljskih okupljanja i susreta, nego imaju

22 Usp. *valenza emotiva*, Rega 2010: 228.

23 Poskok kao simbol u romanu zauzima značajnu ulogu, osobito iz književnoteorijske perspektive (usp. Feder 2019: 172–174).

24 Pojam *komšinica* možemo ubrojiti i u strategiju pod f.

i dublje značenje: hrana je simbol i konkretan prikaz domovine koja se na taj način doima još udaljenijom od ciljne zemlje i kulture, odnosno Njemačke. Hrana služi i kao element razlikovanja između kronotopa prošlosti i sadašnjosti, ali i poveznica s obitelji. U romanu *Herkunft*, osim višestrukog pojavljivanja kajmaka i pite, spominju se *punjena paprika* (njem. *gefüllter Paprika*, tal. *peperoni ripieni*), rakija (njem. *Schnaps*, tal. *grappa*), *suvo meso* (njem. *Räucherfleisch*, tal. *carne affumicata*), itd. Ovi su kulturnospecifični elementi u njemačkom originalu i u talijanskoj inačici prevedeni opisno, no i u opisu se dijelom gubi izvorno značenje. Poveznicu hrane i uspomena odnosno sjećanja potkrepljuje i sljedeći citat:

- (10) *Nicht einmal Paprikagemüse kommt ohne Erinnerungsfussnote in dieser Stadt. (2019: 21)*
U ovome gradu ni papriku ne možeš jesti bez uspomene u fusnoti. (2020: 18)
In questa città non esistono peperoni che non siano accompagnati da un ricordo a piè di pagina. (2021: 26)

Osim pojedinačnih kulturnospecifičnih elemenata, Stanišić u romanu, uz prijevod na njemački, ostavlja tekst pjesme *Jugoslavijo* (poznate i kao *Od Vardara pa do Triglava*) i u originalu²⁵, a talijanski prijevod prati njemački izvornik.

- (11) *Der 29. November ist Tag der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien.*
[...] Am 29. November habe ich alte Männer und alte Frauen mit Tränen in den Augen
singen sehen: Širom sveta put me vodio
Za sudbom sam svojom hodio [...] (2019: 90)
29. novembra je Dan Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. [...] 29.
novembra vidio sam starce i starice kako sa suzama u očima pjevaju:
Širom sveta put me vodio
Za sudbom sam svojom hodio [...] (2020: 75)
Il 29 novembre è il giorno della Repubblica socialista federale di Jugoslavia. [...] Il 29
novembre ho visto uomini e donne anziani cantare con gli occhi gonfi di lacrime:
Širom sveta put me vodio
Za sudbom sam svojom hodio [...] (2021: 99)

f. Standardnojezični izrazi u izvorniku i talijanskom prijevodu, regionalizmi i dijalektizmi u hrvatskom prijevodu

U hrvatskom je prijevodu vrlo specifična strategija uporabe regionalizama i dijalektizama, uglavnom na leksičkoj razini, za standardnonjemačke pojmove i izraze u izvorniku²⁶. Riječ je o izrazima koji se koriste na prostoru Bosne i Hercegovine odnosno, ako govorimo o jezičnom i dijalektalnom kontinuumu, na samom istoku Hrvatske te u Srbiji. U ovom ćemo dijelu navesti primjere, dok ćemo u petom poglavlju sažeti tumačenje prevoditeljice.

25 Za razliku od ove pjesme, Stanišić u romanu tekst pionirske zakletve, koja je ujedno i primjer podkategorije lingvokulturema, iznosi samo na njemačkom.

26 Ovi bi se primjeri prema terminologiji Romana Jakobsona i njegovoj klasifikaciji prijevoda (1959: 233) mogli smatrati ilustracijom postupka unutarjezičnog (en. *intralingual translation / rewording*) i međujezičnog (en. *interlingual translation / translation proper*) prevođenja.

- (12) *Die frischgewellte Großmutter trat auf der Straße, raunte ihm etwas zu, worauf er eilfertig in den Gassen verschwand... (2019: 25)*
Baka bi s friškim minivalom izašla na ulicu, nešto mu došapnula, a on bi se revno izgubio u sokacima... (2020: 21)²⁷
Poi, fresca di permanente, mia nonna usciva e gli sussurrava qualcosa, al che lui scompariva solerte nei vicoli... (2021: 30)
- (13) *[...] ...die Zerstörung der Brücke in unserem Viertel, der Mahala. (2019: 8)*
Za deseti rođendan Rzav mi je darovao ruševinu mosta u našem komšiluku, Mahali. (2020: 8)²⁸
Per il mio decimo compleanno il fiume Rzav mi regalò la distruzione del ponte nel nostro quartiere, il nostro mahala. (2021: 13)²⁹
- (14) *[...] ließ sich ein Grenzer derart genüsslich viel Zeit mit meinem Pass, dass die Schlange hinter mir schon die Lage der Notausgänge sondierte. (2019: 61)*
[...] jedan je službenik toliko čefio s mojim pasošem da je red iza mene već istraživao položaj izlaza u nuždi. (2020: 52)³⁰
[...] un doganiere si diletto così a lungo con il mio passaporto che le persone in coda dietro di me cominciarono a cercare le uscite di emergenza.

Osim navedenih primjera, možemo spomenuti i pojmove *kirija*³¹ (njem. *Miete*), *zulum*³² (njem. *Last*) ili *šćemlija*³³ (njem. *Schemele*).

Komparativna analiza samo nekoliko primjera kulturnospecifičnih elemenata iz Stanišićevog romana *Herkunft* i njihova prijevoda na hrvatski i talijanski prikazuje ne samo prijevodne strategije ovih pojmova, a u ovom slučaju i njihova samoprevođenja, već ukazuje i na kreativnost, pozadinsko znanje i upućenost prevoditelja kao i na činjenicu da se pri prijevodnom procesu nije moguće držati unaprijed zada-

27 sokak – reg. 1. manja, uža ulica ili prolaz, ob. u naselju orijentalne gradnje; 2. ulica u ravničarskim naseljima, npr. u Slavoniji; 3. *pejor.* neugledna, uska ulica (Hrvatski jezični portal; https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d11hURM%253D, (Pristupljeno 7. rujna 2022.))

28 komšiluk, v. susjedstvo i v. komšija – onaj koji stanuje ili živi u blizini drugoga; susjed; komšija – reg. (+ srp.) (Hrvatski jezični portal; <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (Pristupljeno 7. rujna 2022.))

29 Iako prijevod na talijanski uglavnom *doslovno* prati njemački izvornik, u ovom primjeru vidljiva su dva odstupanja: za razliku od hrvatskoga prijevoda, u talijanskom je prijevodu *Rzav* specificiran kao *fiume* (hr. *rijeka*), a ispred riječi *mahala* ubačen je posvojni pridjev *nostro* (hr. *naš*).

U ovom primjeru Stanišić rabi riječ *mahala* u izvorniku koji zadržavaju obje prevoditeljice. Prema Hrvatskom jezičnom portalu, *mahala* je: 1. reg. a. dio grada (gradska četvrt); dio sela (zaselak) b. ulica, sokak; 2. pov. u razdoblju Korejšita (6/7. st.), zajedničko gradsko vijeće u Meki [<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (Pristupljeno 22. rujna 2022.)].

30 čefiti (Halilović, Tanović, Šehović 2009: 106) – od turskog *keyifi*, sa značenjima: 1. volja, raspoloženje; 2. hir, prohtjev. Semantička transpozicija referencijalnog, uopćenog značenja (raspoloženje, volja) ide u dva pravca: a) u smjeru hirovitosti i dominantnog prohtjeva, ocjenski markiranog i, prema konotativnom značenju, s negativnim značenjskim potencijalom. Posljednja LSV (leksičko–semantička varijanta) motivirala je nastanak kontekstualnog značenja riječi *učeifiti* – *biti u pripitom stanju*.

31 *kirija* – 1. reg. (+ srp.) stanarina; 2. zast. a. najam tegleće marve b. odnos u kojem prinos sa zemlje dijele po pola vlasnik i obrađivač; *napolica* (Hrvatski jezični portal; <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (Pristupljeno 5. rujna 2022.))

32 *zulum* – ekspr. reg. 1. nasilje, bezakonje, tiranija; 2. nepravda (Hrvatski jezični portal; <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (Pristupljeno 2. rujna 2022.))

33 *šćemlija* (<https://jezikoslovac.com/word/y0t8>, (Pristupljeno 2. rujna 2022.)) – *skemlija*: reg. etnol. mala niška stolica, stoličica, klupčica; *šamlr*; tur. *iskemle*, v. *skamija*; u nekim tumačenjima germanizam – *šamlica* (<http://enigmatikatio.blogspot.com/2016/12/rec-po-rijec-1439.html>, (Pristupljeno 2. rujna 2022.))

nih okvira i strategija. Svaki je prijevod ujedno rezultat prevoditeljeva promišljanja i donošenja odluka o konačnom prijevodnom rješenju, o čemu više govori peto poglavlje.

5. Prevoditeljska perspektiva

U sklopu ovog istraživanja prevoditeljica romana na hrvatski jezik podijelila je svoja iskustva koja velikim dijelom objašnjavaju strategije oprimjerene u prethodnom poglavlju. *Herkunft* je treći Stanišićev roman koji je prevela na hrvatski. Istaknula je da se najviše konzultirala sa Stanišićem prilikom prevođenja prvog romana te je tada utvrdila opće značajke njegova stila odnosno način na koji razmišlja. Pretpostavlja da je većina drugih prevoditelja koji nisu s ovih prostora nailazila na poteškoće koje ona nije imala jer razumije o čemu Stanišić piše, te su joj teme vrlo bliske kulturološki, geografski i regionalno, a razina pozadinskog znanja s kojim se upustila u prevođenje romana bila je vrlo visoka. Stanišićeva je ideja bio jedinstven prijevod za tzv. KBS odnosno hrvatski, bosanski i srpski, što se nije ostvarilo, no prevoditeljica je svoj jezični izričaj opisala kao *KBS temeljen na hrvatskom* te dodala: *ja sam zapravo htjela tu priču koju on priča o zemlji koja više ne postoji vratiti najviše tom jeziku na kojem bi je on napisao da nije pisao na njemačkom, da je pisao na svojem 'bosanskom'*³⁴ [...]. Kad je riječ o uporabi regionalizama i dijalektizama za standardnonjemačke riječi i izraze iz izvornika, prevoditeljica je pokušala pronaći sustavnu metodu i biti dosljedna pa je u poglavljima koja su vezana uz Njemačku rabila standardne hrvatske inačice, dok je u poglavljima koja se odnose na Bosnu nastojala većinom kroz leksičke riječi, imenice, pridjeve, pa i glagole, postići autentičnost. Prevoditeljica je u razgovoru iznijela glavnu smjernicu kojom se vodila u procesu prevođenja romana: *Pokušala sam jezik tretirati s tim poštovanjem s kojim ga on, na kraju krajeva, tretira na svim razinama.*

6. Zaključak

U radu su na temelju odabranih primjera kulturnospecifičnih elemenata iz romana *Herkunft* Saše Stanišića prikazane strategije koje su prevoditeljice na hrvatski i talijanski jezik primijenile prilikom prenošenja istraženih elemenata u svoje ciljne jezike. Analiza upotunjena perspektivom prevoditeljice romana na hrvatski jezik pokazala je:

1. da se autor, a ujedno i autofikcijski pripovjedač, djelomično pojavljuje u uloji prevoditelja ili tumača, odnosno kao medijator kulturnospecifičnih elemenata, pojmova i izraza i s njima povezanih emocija i diskurzivnih svjetova (njemački izvornik);

34 Primjer iz intervjua s prevoditeljicom: *Kad kaže on da ide 'baki zu Besuch'. To baka nikad ne bi rekla, baka ne kaže doći mi u posjet, baka kaže doći me vidjet ili doći da se vidimo.*

2. da prevoditeljica romana na hrvatski uzima u obzir širi povijesno–politički i jezično–kulturni kontekst Stanišićeva djetinjstva i obuhvaća prostor bivše Jugoslavije (prijevod 1);
3. da prevoditeljica romana na talijanski jezik, uz rijetke iznimke, preuzima Stanišićeva prijevodna rješenja, kao rezultat samoprevođenja ili povratnog prevođenja, očito se oslanjajući samo na njemački izvornik te se polazišna pretpostavka da će prevoditeljica rabiti drukčije strategije od hrvatske prevoditeljice s ciljem približavanja relativno nepoznate kulture talijanskom čitateljstvu nije potvrdila (prijevod 2).

U sljedećem bi koraku valjalo usporediti prijevode romana na druge jezike³⁵ te utvrditi na koji su način prevoditelji prenijeli spomenute i ostale kulturnospecifične elemente u svoje ciljne jezike. Kao što je istaknula i prevoditeljica na hrvatski jezik, uspješan prijevod ovisi o razini pozadinskog znanja i iskustva o regionalnim, supkulturalnim i drugim (konotativnim) značenjima te mogućnošću prenošenja narativnih slika i svjetova, odnosno tzv. *diskursive Weltbilder* prema Czachur (2011, 2013). Roman *Herkunft* zasigurno predstavlja velik izazov prevoditeljima na druge jezike izvan prostora bivše Jugoslavije, prije svega zbog kulturnog, povijesnog i političkog konteksta. No čak i u slučaju prijevoda na hrvatski jezik moguće je da do izražaja dođe i generacijski jaz: iz sinkronijske su perspektive kulturnospecifični elementi i izrazi iz romana uglavnom bolje poznati srednjim i starijim generacijama te je upitno hoće li mladi naraštaji znati što je primjerice pionirska zakletva ili bi i za tu ciljnu publiku bila nužna strategija dodatnog specifikiranja.

7. Literatura

- Afanasjeva, Olga V. / Baranova, Kseniia M. / Chupryna, Olga G. (2020). *Precedent Phenomena As Symbols Of Cultural Identity: YA Fiction*. Tareva Elena i Bokova, Tatyana N., ur. *Dialogue of Cultures – Culture of Dialogue: from Conflicting to Understanding*, vol 95. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. European Publisher, 1098–1106, <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.11.03.116>
- Aixelá, Franco J. (1996). *Culture-Specific Items in Translation*. Alvarez, Roman, Vidal Claramonte, Maria Carmen–África, ur. *Translation, Power, Subversion*. Clevedon–Philadelphia–Adelaide: Multilingual Matters, 62–78
- Albrecht, Jörn / Plack Iris (2018). *Europäische Übersetzungsgeschichte*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag
- Baker, Mona (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London & New York: Routledge
- Barčot, Branka (2017). *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

35 Usp. npr. razgovor Stanišića s desetero prevoditeljica i prevoditelja romana *Herkunft*: <https://www.fr.de/kultur/timesmager/sasa-stanistic-uebersetzung-sprache-literatur-herkunft-heimat-fremde-bosnien-jugoslawien-herzegowina-90259861.html> (Pristupljeno 8. rujna 2022.).

- Begonja, Helga (2016). *Prevođenje hrvatskih kulturema na njemački jezik na primjeru gastronomije grada Zadra*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet
- Berkov, Valerii P. (2011). *Norvezhskaia leksikologija*, Saint Petersburg: Filologičeskii fakul'tet SPbGU
- Czachur, Waldemar (2011). *Einige Überlegungen zur Kategorie des diskursiven Weltbildes. Muttersprache*, 2: 97–103
- Czachur, Waldemar (2013). *Das diskursive Weltbild und seine kognitionstheoretische Fundierung in der Diskurslinguistik. Studia Germanica Gedanensia*, 29: 186–197
- De Groot, Gerard–René (1999). *Zweisprachige juristische Wörterbücher*. Sandrini, Peter, ur. *Übersetzen von Fachtexten: Fachkommunikation in Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen: Günter Narr, 203–227
- Feder, Beatrice (2019). *Über die Grenzen hinaus. Positionen aus der deutschen Gegenwartsliteratur über Flucht und Migration*. Diplomski rad. Venecija: Università Ca'Foscari; <http://dspace.unive.it/bitstream/handle/10579/17276/854226-1231687.pdf?sequence=2> (Pristupljeno 22. siječnja 2024.)
- Gerzymisch–Arbogast, Heidrun (1997). *Translating cultural specifics: Macro- and Micro-structural decisions*. Hauenschild, Christa, Heizmann, Susanne, ur. *Machine Translation and Translation Theory*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 51–67
- Halilović, Senahid, Tanović, Ilijas, Šehović, Amela (2019). *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*. Sarajevo: Slavistički komitet; <https://slavistickikomitet.ba/GGSRBJ.pdf> (Pristupljeno 18. prosinca 2023.)
- Hansen, Doris (1996). *Zum Übersetzen von Kulturspezifika in Fachtexten*. Kelletat, Andreas F., ur. *Übersetzerische Kompetenz. Beiträge zur universitären Übersetzerausbildung in Deutschland und Skandinavien*. Frankfurt a.m. / Berlin / Bern / New York / Paris / Wien: Peter Lang, 63–78
- Ivanov, Aleksei O. (2006). *Bezekvivalentnaia leksika*. Saint Petersburg: Izdatel'stvo Sanktpeterburgskogo universiteta
- Ivir, Vladimir (1987). *Procedures and Strategies for the Translation of Culture. Indian Journal of Applied Linguistics* 13(2): 35–46
- Jakobson, Roman (1959). *On Linguistic Aspects of Translation*. Brower, Robert Arthur, ur. *On Translation*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 232–239
- Katan, David (2004). *Translating Cultures*. Manchester: St. Jerome
- Katan, David (2009). *Translation as Intercultural Communication*. Munday, Jeremy Munday (ed.). *The Routledge Companion to Translation Studies*. London: Routledge, 74–92
- Kissel, Wolfgang Stephan (2007). Vladimir Nabokovs Metamorphosen. (*Selbst-*)*Übersetzung als transkulturelle Praxis des Exils*. Krohn, Claus–Dieter, Rotermund Erwin, Winckler, Lutz and Koepke, Wulf, ur. *Übersetzung als transkultureller Prozess*. München: Richard Boorberg Verlag GmbH & CoKG, 50–70
- Koller, Werner (2011). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Bern: Francke
- Kostomarov, Vitalii G. / Vereshchagin, Evgenii M. (2005). *Iazyk i kul'tura*, 2nd edition. Moskva: Indrik
- Kwieciński, Piotr (2001). *Disturbing strangeness. Foreignisation and Domestication in Translation Procedures in the Context of Cultural Asymmetry*. Toruń: Edytor

- Lovrić, Goran (2022). *Zwischen Ankunft und Herkunft. Literarische Identitätsverortung bei Saša Stanišić*. Car, Milka, Lacko Vidulić, Svjetlan und Spreicer, Jelena, ur. *Grenzgänge. Transkulturalität als Literatur- und Wissenschaftsform. Festschrift für Marijan Bobinac*. Zagreber Germanistische Beiträge, Beiheft 10. Zagreb: FFpress, 485–495
- Mare, Raffaella (2013). „*Ich bin Jugoslawe – ich zerfalle also*“. *Chronotopoi der Angst in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*. Doktorski rad. Salerno: Università degli studi di Salerno. Dipartimento di studi umanistici
- Markstein, Elisabeth (1998). *Realia*. Snell–Hornby, Mary, Höning, Hans G., Kußmaul, Paul and Schmitt, Peter A., ur. *Handbuch Translation*. Tübingen: Narr, 288–291
- Newmark, Peter (1998). *A Textbook of Translation*. New York / London: Prentice Hall
- Nida, Eugene Albert (1945). *Linguistics and Ethnology in Translation—Problems*, *WORD*, 1/2: 194–208, DOI: 10.1080/00437956.1945.11659254
- Nord, Christiane (1997). *Translation as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St Jerome
- Omazić, Marija, Šoštarić, Blaženka (2005). *Metonimija kao strategija prevođenja kulturoloških pojmova*. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 14/2: 7–16, <http://hrcaak.srce.hr/25058> (Pristupljeno 15. veljače 2024.)
- Palej, Agnieszka (2019). *Zu Hause in der deutschen Sprache: Zweisprachigkeit und Sprachmischungen in den Texten von Radek Knapp*. *Studia Germanica Posnaniensia* XL; DOI: 10.14746/sgp.2019.40.12
- Pavlović, Nataša (2015). *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international
- Pedersen, Jan (2007). *Cultural Interchangeability: The Effects of Substituting Cultural References in Subtitling*. *Perspectives* 15(1): 30–48
- Pedersen, Jan (2011). *Subtitling Norms for Television: An Exploration Focusing on Extralinguistic Cultural References*. Amsterdam: John Benjamins
- Plack, Iris (2016). *Due casi limite dell'autotraduzione: Il castello dei destini incrociati di Calvino e Il Capitale di Marx*. *Lingue, culture, mediazioni*: 135–149, <https://www.ledonline.it/index.php/LCM-Journal/article/view/1009/824> (Pristupljeno 18. prosinca 2023.)
- Rega, Lorenza (2010): *'Realia' e didattica della traduzione*. Ballerini, Monica, Fusco, Fabiana, eds. *Testo e Traduzione. Lingua a confronto*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 245–256
- Rocco, Goranka / Ščukanec, Aleksandra (2023). *Diskursive Realia und Übersetzung. Herkunft und Porijeklo von Saša Stanišić als Reise durch diskursive Weltbilder. L'analisi linguistica e letteraria*, 31/1: 101–116, <https://www.analisilinguisticaeletteraria.eu/index.php/ojs/article/view/541> (Pristupljeno 12. veljače 2024.)
- Spagnuolo, Elena Anna (2018). *Hybrid voices in self-translation. Using language to negotiate identity in (trans)migratory context*. Doctoral thesis. Manchester: University of Manchester, Faculty of Humanities, https://www.research.manchester.ac.uk/portal/files/163049566/FULL_TEXT.PDF (Pristupljeno 12. veljače 2024.)

- Stanišić, Saša (2008). Wie ihr uns seht. Über drei Mythen vom Schreiben der Migranten. Pörksen, Uwe, Busch, Bernd, ur. *Eingezogen in die Sprache, angekommen in der Literatur. Positionen des Schreibens in unserem Einwanderungsland*. Göttingen: Wallstein, 104–109
- Stanišić, Saša (2019). *Herkunft*. München: Luchterhand, 8. Auflage
- Stanišić, Saša (2020). *Porijeklo*. Zagreb: Fraktura, s njem. prevela Anda Bukvić Pažin
- Stanišić, Saša (2021). *Origini*. Rovereto: Keller editore, na tal. prevela Federica Garlaschelli
- Steinberg, Ruth (2019). Zugehörigkeit, Autorschaft und Debatte um eine ›Migrationsliteratur: Saša Stanišić und Olga Grjasnowa im literarischen Feld Deutschlands. Freist, Dagmar, Kyora, Sabine and Unseld, Melanie, ur. *Transkulturelle Mehrfachzugehörigkeit als kulturhistorisches Phänomen: Räume – Materialitäten – Erinnerungen*. Bielefeld: Transcript, 181–206
- Vasung, Ana (2015). Kulturem kao sastavnica bugarskih i hrvatskih frazema. *Naučni trudove – Plovdivski universitet Paisij Hilendarski. Kniga Filologija*: 80–85, https://lib.uni-plovdiv.net/bitstream/handle/123456789/263/NTF_2015_53_1_C_80_85.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Pristupljeno 20. prosinca 2023.)
- Veith, Werner H. (2005). *Soziolinguistik. Ein Arbeitsbuch*. 2. überarbeitete Auflage. Tübingen: Gunter Narr Verlag
- Vermeer, Hans (1983). Translation Theory and Linguistics. Roinila, Pauli, Orfanos, Ritva, Tirkkonen-Condit, Sonja, ur. *Näkökohtia kääntämisen tutkimuksesta*. Joensuu: University of Joensuu, 1–10
- Veselica-Majhut, Snježana (2012). *Cultural specificity in the translation of popular fiction from English into Croatian during the socialist and transition periods (1960–2010)*. Doktorski rad. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili
- Vlahov, Sergei / Florin, Sider (1980). *Neperevodimoe v perevode*. Moskva: Meždunarodnye otnošenija
- Wurm, Andrea (2013). Eigennamen und Realia in einem Korpus studentischer Übersetzungen (KOPTE). *trans-kom* 6: 381–419
- Zykova, Irina Vladimirovna (2019). *Konceptosfera kulture i frazeologija: teorija i metode lingvokulturološkog proučavanja*. Zagreb: Srednja Europa

Kajmak in the translinguistic and transcultural space: Realia in the translations of the novel Herkunft by Saša Stanišić

This paper presents the analysis of translation strategies of culture-bound elements or realia from German into Croatian and Italian on the example of the novel *Herkunft* (*Origins*) by Saša Stanišić. In the analysis of this multi-layered autobiographical novel several perspectives were taken into consideration: Stanišić presents the elements of discursive worldviews (Czachur 2011, 2013) and reality of the former Yugoslavia and brings them to his readers in German, resulting in another layer of translation: autotranslation and selftranslation. Additional perspective to be found in this paper is that of the Croatian translator in the interview conducted by one of the authors. The comparative analysis of the original novel in German and its two translations shows that some realia in German version, as opposed to Croatian, are more specified or introduced with extended explanations for the audience from German speaking countries, whereas the Italian translation seemingly follows the original text.

Ključne riječi: prevođenje, samoprevođenje, kulturnospecifični elementi, njemački, hrvatski, talijanski
Keywords: translation, self-translation, realia, German, Croatian, Italian